

Demografinė situacija ir patarlės apie kalbą (sekant vienos diskusijos pėdsakais)

GIEDRĖ BUFIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Istoriografinio pobūdžio straipsnyje pristatoma tarptautinė diskusija apie patarlėse reprezentuojamą kalbos / kalbėjimo sampratą. Ji prasidėjo XX a. septintojo ir aštuntojo dešimtmečių sandūroje, J. L. Fischeriui ir T. Yoshidai 1968 m. iškėlus originalią hipotezę, kad neigiamas požiūris į kalbą / kalbėjimą japonų patarlėse yra tiesiogiai susijęs su dideliu gyventojų tankumu Japonijoje. Jų straipsnis susilaukė plataus atgarsio. Periodiškai buvo publikuojami nauji tyrimai, kuriuose mokslininkai tikrino, ar pasitvirtins ši hipotezė skirtingose gyventojų tankumo atžvilgiu šalyse (Indijoje, Korėjoje, JAV, Nigerijoje). Aptariant įdomesnes publikacijas, didžiausias dėmesys sutelkiamas į metodikos svarbą tyrimui ir metodų tobulinimą, parodoma, kad svariausių rezultatų pasiekė mokslininkai, išdrįsę atsisakyti stereotipų ir pasukę nepramintu keliu.

RAKTAŽODŽIAI: patarlės, kalba / kalbėjimas, gyventojų tankumas, hipotezė, diskusija, kultūrinis kontekstas, modernioji kalbotyra.

ORIGINALI HIPOTEZĖ:

J. L. FISCHERIS IR TEIGO YOSHIDA (JAPONŲ PATARLĖS)

Leidinyje *Journal of American Folklore* 1968 m. J. L. Fischeris ir T. Yoshida paskelbė straipsnį „Japonų patarlės apie kalbos prigimtį“ (Fischer, Yoshida 1968). Jų tikslas buvo nustatyti socialines kalbos funkcijas ir su kalbos vartojimu susijusias vertybes ir nuostatas, reprezentuojamas japonų patarlėse. Tai, pasak autorių, išeities taškas etnografams, kurie galės toliau plėtoti šią temą. Ji esanti plati, svarbi ir perspektyvi. Juk kalba – pagrindinė kultūros sąvoka; patarlės, o plačiau žvelgiant ir visa tautosaka, yra itin glaudžiai susijusios su kalba; patarlės netgi yra jos dalis.

Autoriai medžiagą tyrimui rinko iš trijų spausdintų rinkinių, žiūrėdami, kad patarlė būtų minima bent dviejuose iš jų; patarlių autentiškumą papildomai tikrino Japonijoje gyvenantis T. Yoshida (J. L. Fischeris tuo metu gyveno JAV – Naujajame Orleane, Luizianos valstijoje, dirbo Tulano universitete). Apgailestaudami autoriai pripažino, kad į tyrimą neįtrauktos patarlės iš grožinės literatūros ir

šnekamosios kalbos – jų nespėta surinkti tik dėl laiko stokos. Straipsnyje pateikiama apie pusšimtį japonų patarlių (su vertimu į anglų kalbą) ir jų komentarai.

Remdamiesi aptartomis japonų patarlėmis, J. L. Fischeris ir T. Yoshida nuostatė, kad japonų požiūris į kalbą / kalbėjimą yra neigiamas, geriausiu atveju – įtarus ir atsargus; svarbiausia pamoka, kurią galima išmokti iš japonų patarlių, nusakoma vienu žodžiu – *shut up* ‘užsičiaupk’ (ten pat: 36). Patarlės viena per kitą akcentuoja kalbėjimo keliamus pavojus, išreiškia įtarumą apie įvairius kalbos aktus, primygtinai ragina nekalbėti, pavyzdžiui:

To say nothing is a flower ‘Nieko nesakyti – tai gėlė’

Mouths are to eat with, not to speak with ‘Burnos duotos tam, kad valgytume, o ne kalbėtume’

The tiger in his mouth destroys him ‘Tigras burnoje pražudo’

The mouth is an axe which wounds a man ‘Burna – tai kirvis, sužeidžiantis žmogų’

Honey in his mouth, a sword in his belly ‘Medus burnoje, kardas pilve’; komentaras: posakis apie klatingus, nepatikimus žmones, kurie saldžiai kalba, bet slapta rezga intrigas; yra ir trumpasis šios populiarios patarlės variantas *Mouth and belly* ‘Burna ir pilvas’, vartojamas tose pačiose situacijose

In telling a rumour about someone we get the taste of a duck ‘Pasakodami gandus apie ką nors, jaučiame anties skonį’; komentaras: antiena Japonijoje laikoma skanėstu

In words even Osaka Castle can be built ‘Žodžiais net ir Osakos pilį galima pastatyti’

Toliau autoriai nuo patarlėse akcentuojamo išskirtinai atsargaus (*cautiuos*) santykio su kalbėjimu pereina prie japonų tautos papročių ir socialinių normų. Tarpasmeniniai japonų santykiai yra griežtai reglamentuoti, būdingiausi jų bruožai – kraštutinis formalumas ir mandagumas.

J. L. Fischeris ir T. Yoshida iškelia originalią hipotezę: tiek ryškų patarlėse neigiamą požiūrį į kalbėjimą, tiek griežtai reglamentuotus tarpasmeninius santykius lėmė demografinė Japonijos situacija – didelis gyventojų tankumas; nuo senų laikų tauta priversta gyventi labai susispaudusi (ten pat: 42)¹. Tokiomis aplinkybėmis itin pavojinga bet kuri agresija, netgi mažiausios jos apraiškos. Todėl viskas turi būti griežtai kontroliuojama. Ne laiku ir ne vietoje ištartas žodis gali nuskambėti agresyviai, todėl griežta kontrolė taikoma ir kalbėjimui. Be to, Japonijoje didelė svarba teikiama viešajai nuomonei apie žmogų, jos labai paisoma; gandai – skaudus smūgis kiekvienam japonui. Patarlių išmintis perspėja neplaktinti gandy, nes jie lengvai gali atsisukti prieš skleidėją (ten pat).

.....
1 Taip gyvenančias japonų bendruomenes J. L. Fischeris ir T. Yoshida vaizdingai apibūdina terminu *tightly knit* – „kietai sumegzta“ (*crowed tightly knit local communities*; Fischer, Yoshida 1968: 42).

Autorių argumentai iš pirmo žvilgsnio skamba įtikinamai. Turbūt daugelis sutiks, kad japonams puikiai pavyksta gyventi ir sugyventi minėtomis sąlygomis: visame pasaulyje jie garsėja ramybe, harmonija, geranoriškumu, o ypač savomandagumu. Straipsnio pabaigoje J. L. Fischeris ir T. Yoshida išreiškia viltį, kad kiti mokslininkai susidomės šia tema; ypač būtų laukiami tyrimai apie laisvai gyvenančių klajoklių tautų patarles ir jose reiškiamą požiūrį į kalbą / kalbėjimą.

DISKUSIJOS PRADŽIA: WILLIAM K. McNEIL (INDŲ PATARLĖS)

Palyginti labai greitai, po trejų metų, publikuotas kitas tyrimas – W. K. McNeilo „Indų patarlės apie kalbos prigimtį“ (McNeil 1971). Kaip galima numanyti iš skrupulingai pakartoto straipsnio pavadinimo, šis tyrimas atliktas „žaidžiant pagal tas pačias taisykles“ – ieškota patarlėse atspindinčio požiūrio į kalbą / kalbėjimą ir mėginta jį tiesiogiai sieti su demografinė šalies situacija (gyventojų tankumu). Kitais žodžiais tariant, paprasčiausiai tikrinta, ar teisinga Fischerio–Yoshidos hipotezė, ar ji pasitvirtins skirtingo gyventojų tankumo šalyje. W. K. McNeilas straipsnio pradžioje nurodo svarbią aplinkybę – Japonijoje gyvena viena rasė ir viena tauta², o Indija, priešingai, pasižymi didžiule etnine ir kultūrine įvairove. Nors tyrimas apėmė ne visą šalį, o tik centrinę ir šiaurinę jos dalį, autoriui teko nagrinėti net dvidešimt vienos tautos patarles. Pasinaudodamas jų rinkiniais ir laikydamasis savo pirmtakų pateikto metodo, W. K. McNeilas pasirinko tyrimui apie 80 patarlių tekstų. Tarp jų rado ne vieną posakį, palankiai vertinantį kalbą / kalbėjimą (tiesiogiai ir netiesiogiai), pavyzdžiui:

Ask your way often and you will get to Delhi ‘Dažnai klausk kelio ir nuvyksi į Delį’

A silent bard ruins his household ‘Tylintis bardas sugriauna savo namus’

Silent cows are expert at eating refuse ‘Tylinčios karvės pirmosios atsisako ėsti’ (t. y. nekalbantys įtartini)

Žinoma, sako W. K. McNeilas, japonų ir indų patarlėse požiūris į kalbą / kalbėjimą nėra visiškai priešingas. Abiem atvejais smerkiamos apkalbos ir gandų nešiojimas, betikslis plepėjimas, raginama būti apdairiems, atsargiai rinktis žodžius, nes jie, pasak indų patarlės, gali žmogų išgelbėti nuo dramblio, bet gali ir nublokšti tiesiai jam po kojomis.

Galutinę išvadą W. K. McNeilas formuluoja labai atsargiai. Nustatęs, kad indų patarlėse požiūris į kalbą / kalbėjimą yra pozityvesnis (*more positive*) negu japonų

.....

2 Japonijoje 99 procentus visų gyventojų sudaro japonai ir tik vieną – korėjiečiai, kinai, filipiniečiai, taip pat Hokaido saloje nuo seno gyvenantys ainai (VLE VIII 536).

patarlėse, ir pabrėždamas aplinkybę, kad Centrinėje ir Šiaurės Indijoje gyventojų tankumas nuo 4 iki 10 kartų mažesnis negu Japonijoje, jis teigia, kad Fischerio-Yoshidos hipotezė gali būti teisinga (...*that Fischer and Yoshida's hypothesis concerning "demographic characteristics" may be correct*; ten pat: 12). Bet čia pat, lyg apsidrausdamas, autorius sako, kad tvirtai įrodyti arba paneigti hipotezės neįmanoma tol, kol neatliktas panašaus pobūdžio tyrimas dar mažesnio gyventojų tankumo šalyje (t. y. nenustatyta, ar išliks tos šalies patarlėse pozityvus kalbos / kalbėjimo vertinimas). Šalių pasirinkimas, jo teigimu, didžiulis, nes XX a. aštuntajame dešimtmetyje didesnis gyventojų tankumas negu Indijoje buvo tik keliose valstybėse – Japonijoje, Bangladeše, Vakarų Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje, Pietų Korėjoje³.

NAUJI ARGUMENTAI: CH'OE CHONG-HO (KORĖJIEČIŲ PATARLĖS)

Po ilgesnės pertraukos pasirodo Ch'oe Chong-ho (Čo Čong Ho) straipsnis „Kalbos samprata tradicinėje korėjiečių pasaulėjautoje“ (Chong-ho 1985). Užsimezga intriga. Mat niekur – nei straipsnio tekste, nei išnašose, nei bibliografijos sąrašė neminimos J. L. Fischerio, T. Yoshidos, W. K. McNeilo pavardės. Atrodytų, kad su jų tyrimais Ch'oe Chong-ho nebuvo susipažinęs. Bet yra keletas mįslingų sutapimų: straipsnis paskelbtas anglų kalba ir labai panašiu pavadinimu (tik leksiškai kitaip skambančiu), tas pats tyrimo objektas ir metodas (statistinės analizės), tie patys terminai *positive*, *negative* („teigiamas“, „neigiamas“) požiūriui į kalbą / kalbėjimą apibūdinti.

Straipsnio pradžioje autorius patikslina, kad jis tirs požiūrį į šnekamąją kalbą (*oral language*). Išnagrinėjęs 117 korėjiečių patarlių, nustatė, kad tas požiūris

3 Netikslinga cituoti gyventojų tankumo duomenis, pateikiamus W. K. McNeilo, nes jis nurodo žmonių skaičių kvadratinėje mylioje, o mums yra įprastas kitas ploto vienetas – kvadratinis kilometras. Taip pat reikia turėti omenyje, kad gyventojų tankumas apskaičiuojamas keliais būdais. Pavyzdžiui, į šalies ar teritorijos plotą gali būti įtraukiami ar iš jo išmetami vidaus vandenys; todėl tos pačios šalies vidutinis gyventojų tankumas skirtinguose šaltiniuose gali nesutapti (jeigu buvo naudota skirtinga skaičiavimo metodika). Apytikrei orientacijai čia pateiksime W. K. McNeilo išvardytų šalių vidutinį gyventojų tankumą XX a. aštuntajame dešimtmetyje pagal *Lietuviškąją tarybinę enciklopediją*: Japonijoje 303 žm. km², bet pajūryje, upių slėniuose apie 1000 žm. km², o kalnuose tik 25–40 žm. km² (LTE V 12); Bangladeše 500 žm. km² (LTE II 5); Vokietijos Federacinėje Respublikoje 240 žm. km², bet pramonės rajonuose apie 1000 žm. km² (LTE XII 361); Didžiojoje Britanijoje 229 žm. km², o pramonės rajonuose apie 1000 žm. km², Londone ir jo apylinkėse 4000 žm. km² (LTE III 50); Pietų Korėjoje 372 žm. km² (LTE VI 88). Keista, kad tarp W. K. McNeilo išvardytų šalių nėra Kinijos; iš tikrųjų kai kurios Kinijos teritorijos (Jangdzės vidurupio ir žemupio lygumos, Didžioji Kinijos lyguma, Sidziango delta ir kt.) apgyventos labai tankiai – apie 1000 žm. km², tačiau Tibete gyvena vos 1–5 žm. km²; vidutinis gyventojų tankumas Kinijoje XX a. aštuntajame dešimtmetyje buvo tik 88,8 žm. km² (LTE V 492).

yra griežtai reglamentuotas, pasyvus, labai atsargus, žodžiu, iš esmės neigiamas (ten pat: 21, *pagal* de Caro 1987). Tokį požiūrį deklaravo 52 patarlės, o teigiamą požiūrį – vos 12, kiti 53 tekstai vertintini kaip neutralūs. Korėjiečių patarlės įspėja ir pataria: žodžių reikia bijoti; nereikia dažnai kalbėti; privalu žinoti, kada patylėti; tylėti visada geriau negu kalbėti ir t. t. Tokie tyrimo rezultatai stipriai paremia Fischerio-Yoshidos hipotezę. Tačiau Ch'oe Chong-ho išvada netikėta. Jis korėjiečių patarlėse deklaruojamą neigiamą požiūrį į kalbėjimą sieja ne su demografinė situacija, o su visai kitais dalykais, būtent: 1) su Konfucijaus idėjomis; 2) su rašto, rašytinės kalbos pirmenybe Korėjos kultūroje⁴.

Belieka pridurti, kad vėliau prisidėję autoriai laikė Ch'oe Chong-ho visateisium diskusijos dalyviu ir jo palankiai vertinamam straipsniui skyrė deramą vietą savo tyrimuose.

ESMINIS PATIKSLINIMAS: FRANK A. DE CARO (AMERIKIEČIŲ PATARLĖS)

Amerikiečių patarlių statistinę analizę pristatantis F. A. de Caro straipsnis (de Caro 1987) išspausdintas beveik tuo pačiu metu kaip ir ką tik aptartas Ch'oe Chong-ho tyrimas. Atidžiai įsiskaitykime į paantraštę turintį pavadinimą: „Pokalbis pigus: amerikiečių patarlės apie kalbos prigimtį“. Paantraštė – tiksliai išlaikytas ankstesnių straipsnių pavadinimų šablonas. Ji primena beveik prieš du dešimtmečius prasidėjusią diskusiją ir kartu atvirai demonstruoja jos tąsą. O straipsnio tema, nusakytą taikliai parinkta amerikiečių patarle *Talk is cheap* 'Pokalbis pigus', leidžia iš anksto spėti apie tyrimo rezultatus. Bet neužbėkime už akių.

F. A. de Caro pradeda nuo teiginio, kad kiekvienos tautos patarlių masyve esti prieštaringo turinio (*contradictory*) posakių, kurie tyrimų metu dažnai patenka į vieną bloką. Dėl šios priežasties vargu ar įmanoma rekonstruoti išsamų ir pilną etninę pasaulėvaizdį remiantis vien patarlėmis. Bet niekas nenuneigs, kad jos yra

4 Kinų mąstytojas Konfucijus (551–479 m. pr. Kr.), davęs pradžią etinei filosofinei konfucianizmo kryptčiai, suformavo ir įtvirtino idealios asmenybės sampratą. Tai dvasios aristokratas – kilnus, doras, sąmoningas ir atsakingas, savikritiškas, išsilavinęs ir įvaldęs menus žmogus. Juo tampama teisingai pasirinkus gyvenimo kelią (*dao*). Nuolat pabrėždamas švietimo ir mokslo reikšmę, Konfucijus propagavo saviugdą procesą: žmogus privalo visą gyvenimą mokytis, sekti tradicijos perduodama išmintimi (senovė – aukso amžius), mąstyti; mokymasis be sąmoningumo ir refleksijos yra beprasmiškas. Konfucijaus veikloje svarbią vietą užėmė senųjų kanoninių tekstų redagavimas ir komentarų jiems rašymas (VLE X 476–477).

Korėjiečių kalbos seniausi rašto paminklai (užrašyti kinų hieroglifais) yra iš pirmųjų amžių po Kristaus. Literatūrinė korėjiečių kalba susiformavo XX a. Seulo šnektos pagrindu. 1966 m. Korėjos liaudies DR įteisino valstybinę kalbą Pchenjano šnektos pagrindu. Nuo XX a. vidurio abiejų Korėjų literatūrinių kalbų skirtumai (daugiausia leksiniai ir fonetiniai) pastebimai didėja (VLE X 597).

reikšmingi požiūrio į kultūrą indikatoriai, tęsia autorius, todėl gali labai vaisingai pasitarnauti gilinantis į kokią siauresnę etninės kultūros aspektą. Paprastai tokio pobūdžio tyrimuose remiamasi ne situacine, o pagrindine, arba bendriausia, patarlės reikšme, kuriai įvardyti terminą *base meaning* pasiūlė Barbara Kirshenblatt-Gimblett (1973). Šia reikšme savo tyrime žada remtis ir F. A. de Caro. Skaitytojų patogumui glaustai pristatęs J. L. Fischerio ir T. Yoshidos, W. K. McNeilo, Ch'oe Chong-ho straipsnius (de Caro 1987: 19–23), autorius sakosi užsibrėžęs ištirti analogišką temą – kaip kalbos prigimtis vertinama ir komentuojama amerikiečių patarlėse. Toliau jis pereina prie vidutinio gyventojų tankumo JAV⁵, kuris yra apie aštuonis kartus mažesnis negu Indijoje. Pabrėžia ir aplinkybę, kad amerikiečių gyvenimo būdai nėra charakteringa nei griežti socialiniai ritualai, nei formalus mandagumas. To pakanka, kad remdamiesi Fischerio-Yoshidos hipoteze galėtume tikėtis, jog kalbėjimas amerikiečių patarlių masyve bus vertinamas teigiamai, sako autorius. O kaip yra iš tikrųjų? Tyrimui iš keturių svarbiausių didesnės apimties rinkinių buvo atrinktos 88 patarlės. Pasirodė, kad 68 iš jų (t. y. daugiau kaip 77 procentai) reiškė abejotiną, miglotą (*dim*), iš esmės neigiamą požiūrį į kalbėjimą, pavyzdžiui:

Speech is silver, silence is golden 'Kalba – sidabrinė, tylą – auksinė' (liet. atitikmuo *Pasakytas žodis yra sidabrinis, o nepasakytas – auksinis* LTt V 109)⁶

A closed mouth catches no flies 'Į užčiauptą burną nepriskris musių'

Few words are best 'Mažai žodžių geriausia'

A wise man keeps still tongue 'Išmintingas žmogus prikanda liežuvį'

Men of few words are the best men 'Mažai kalbantys žmonės geriausi'

Atvirai smerkiamas tuščias betikslis plepėjimas, daugiažodžiavimas. Patarlės prognozuoja įvairias neigiamas šio ydingo reiškinio pasekmes. Pirmiausia – užuot padėję išsiaiškinti tiesą, tokie pokalbiai ją iškraipo ar užmaskuoja (*In many words the truth goes by* 'Kur daug žodžių, tiesa praeina pro šalį', *Talk much and err much* 'Daug kalbėti – daug klysti'). Antra – saiko nejaučiantys pašnekovai ne tik viešai rodo savo kvailumą, bet neretai sukelia ir tarpasmeninius konfliktus, kai netramdoma agresyvi žodžio galia, pasak patarlių, prilygsta fizinei paleisto akmens jėgai:

.....

5 1977 m. vidutinis gyventojų tankumas JAV buvo 23 žm. km² (LTE V 104), 2004 – 32 žm. km²; tačiau gyventojai čia, kaip ir kitose šalyse, pasiskirstę labai netolygiai: tankiausiai gyvenama šiaurės rytų pakrantėje – Naujajame Džersyje (450 žm. km²), Rod Ailende (398 žm. km²), Masačusetse (317 žm. km²), tuo tarpu Aliaskoje gyventojų tankumo rodiklis siekia vos 0,4 žm. km² (VLE VIII 782).

6 Šis posakis labai senas, minimas Talmude (IV a. pr. Kr.–V a. po Kr.). Jis turi atitikmenų persų, arabų ir 38-iose Europos tautų kalbose (EP 366–369).

From words to blows 'Nuo žodžių prie kirčių'

A word and a stone let go cannot be recalled 'Paleisto žodžio ir akmens atgal nesugrąžinsi'

Woman's tong is only three inches long, but it can kill a man six feet high 'Moters liežuvis tik trijų colių ilgio, bet gali pražudyti šešių pėdų ūgio vyrą'

Paskutinis cituotas posakis turi išreikštą moteriškosios lyties specifika, todėl priskirtinas visoms tautoms pažįstamų mizoginiškų (žeminančių moterį) patarlių grupei.

F. A. de Caro trumpai aptaria ir kai kuriuos rūpimos tematikos frazeologizmus, tokius kaip *foaming at the mouth* 'putojimas iš burnos' (neteisingi, pikti žodžiai), *to eat one's own words* 'suvalgyti savo žodžius' (neteisingai pakalbėjus, teks gailėtis), taip pat tradicinius palyginimus, pavyzdžiui, pikty žodžių lyginimą su pasiutusio šuns lojimu.

Taigi amerikiečių patarlėse požiūris į kalbą / kalbėjimą neigiamas, ir tai neturi nieko bendra su demografinė situacija, konstatuoja F. A. de Caro; tiksliau formuluojant, amerikiečių patarlėse požiūris į kalbą / kalbėjimą (kaip, beje, ir japonų bei indų patarlėse) yra atsargus, apdairus (*cautious*; de Caro 1987: 27). Dažnai patariama būti išmintingam, laikytis nuosaikumo ir vengti kraštutinumų. Tik nuo konkrečios situacijos priklauso, kas yra geriau – kalbėti ar tylėti (pvz., *There is a time to speak and a time to be silent* 'Yra laikas kalbėti ir laikas patylėti'); kalba gali būti visokia, ji turi daug atmainų, kartais ypatingą vertę turi ne patys žodžiai, o tai, kaip jie ištariami (pvz., *Courteous speech is worth much and costs little* 'Mandagi kalba labai vertinga, o kainuoja mažai', liet. atitikmuo *Mandagumas nieko nekainuoja, o viską perka* LTR 4388/94; *A kind word is never lost* 'Malonus žodis niekad neprapuola').

Savo išvadą F. A. de Caro grindžia JAV kultūros ypatybėmis. Amerikiečiai – jauna nacija, pirmenybę teikianti veržlumui ir veiksmui. Tai atsispindi ir patarlių pasaulėjautoje: kalbomis nepripildysi pintinės, nieko nepastatysi, nesumokėsi mokesčių, neužvirinsi puodo, neišvirsi ryžių ir pan.; patarlėse prioritetas teikiamas darbui ir veiksmui, o ne kalboms – kalbos tik gaišina darbą ar visai jį sužlugdo (*Talk brings on talk* – liet. atitikmuo *Kalba kalbą atveda* LTt V 111). Amerikoje žavimasi asmenybės tipu *the doer and the builder* 'darytojas ir statytojas' – tai taikoma tiek vyrams, tiek moterims. Į tai orientuojama nuo mažens: vaikai skatinami žaisti aktyvių veiksmų reikalaujančiais žaislais (*action toys*), studentų įgūdžiai ugdomi kryptingais testais. Taigi, dar kartą pabrėžia F. A. de Caro, pirmiausia – veiksmas ir darbas. Taip buvo užkariautas kontinentas, tai yra JAV progreso šerdis! Net ir populiarūs amerikiečių patarlė *Money talks* 'Pinigai kalba' yra ne apie kalbėjimą, o būtent apie veiksmą: ja raginama dirbti ir užsidirbti, o tada už pinigus gausi viską. JAV kultūroje įsigalėjo visuomenės požiūris „siekti ir gauti“ (*achievers and go-setters*),

svarbiausia visuomeninė vertybė – pinigai; netiesiogiai tai tvirtina ką tik aptarta patarlė. Arba patarlė, tapusi straipsnio antrašte, *Talk is cheap*; plepalai nevertingi, svarbu tik, kad jie netrukdytų veiksmui, neapsunkintų darbo. Šis požiūris gal ir nėra vienintelis, pabrėžia autorius, bet tikrai pagrindinis ir svarbiausias – kaip tik jis ir lėmė neigiamą požiūrį į kalbą / kalbėjimą amerikiečių patarlėse (ten pat: 29)⁷.

Bet kaipgi tada su Fischerio-Yoshidos hipoteze ir W. K. McNeilo atliktu tyrimu? F. A. de Caro sakosi nelaukęs savęs hipotezės paneigėju. Juk ir Japonijoje demografinė situacija nulėmė tam tikrą kultūrą, papročius, o tai savo ruožtu paveikė kalbos / kalbėjimo sampratą japonų patarlėse. Gyventojų tankumo įtaka yra ne tiesioginė, bet per kultūrinį aspektą. Nebūtinai visose šalyse demografinė situacija vienodai formuoja kultūrinės vertybes. Negalima atmesti ir kitų veiksnių įtakos. Bent jau JAV Fischerio-Yoshidos hipotezė nepasitvirtino (ten pat). Tai dar kartą primena, kad folkloro negalima tirti atsietai nuo kultūrinio konteksto.

F. A. de Caro straipsnis sklandus, įtikinamai argumentuotas, baigiamas nedviprasmiškai suformuluota išvada. Atrodo, kad galima dėti paskutinį tašką ir diskusiją užbaigti. Bet ne veltui patarlės tituluojamos apgaulingo paprastumo žanru. Jų paslaptis įminti lemta atkakliausiems.

PRITARIANTIS BALSAS IŠ AFRIKOS: DAMIAN U. OPATA (IBŲ PATARLĖS)

XX a. paskutiniais dešimtmečiais tarptautinėje paremiologijoje kilo vis stiprėjantis domėjimasis Afrika. Europos tautų patarlės buvo palyginti neblogai surinktos ir tiriamos, tuo tarpu Afrikos žemyne šis darbas vyko vangiai. Vakarų Europos mokslininkams dėl kalbų barjero neprieinami buvo net ir išleisti patarlių rinkiniai. Pradėta visokeriopai skatinti lyginamųjų dvikalbių patarlių rinkinių rengimą, taip pat šimtais skaičiuojamų Afrikos tautų, tautelių, genčių patarlių tyrimus. Dėsninga, kad 1992 m. į aptariamą diskusiją įsiliejo balsas iš Afrikos – Nigerijos mokslininko D. U. Opatos straipsnis „Ibų patarlės apie kalbos prigimtį“ (Opata 1992).

Darbo pradžia – empirinių duomenų kaupimas. Nesant išsamaus didesnės apimties ibų patarlių rinkinio, autoriui teko naudotis visais prieinamais šaltiniais: iš viso penkiais rinkiniais ir asmeninėmis savo bei kolegų kartotekomis. Labai tikėtina, kad pastaroji aplinkybė paskatino D. U. Opatą tirti kuo daugiau iš gyvosios kalbos (*real discourse situations*) užrašytų posakių ir remtis ne *base meaning*,

7 Išvadą patikslinančioje išnašoje F. A. de Caro pagaliau pripažįsta, kad amerikiečių patarlių masyve didelę dalį sudaro emigrantų atsivežti (seni) posakiai. Taigi gali būti, kad jo padaryta išvada taisyktinga ne vien amerikiečių, bet ir Vakarų Europos patarlėms; bet tai, pasak autoriaus, dar reikia nuodugniau ištirti (Caro 1987: 36).

kaip tai darė F. A. de Caro, o kontekstine patarlės reikšme – namų aplinkoje gyvenančios socialinės situacijos ir jose vartojamos patarlės esančios „tikresnės“ negu aptinkamos grožinėje literatūroje (ten pat: 187). Kaip ir jo pirmtakai, D. U. Opata patarles tyrimui pasirinko pagal atraminčius žodžius: *okwu* ‘kalba’, *nkiti* ‘tyla’, *onu* ‘burna’, *ekukeku* ‘kreipimasis / kvietimas’, *ile* ‘liežuvis’ ir pan. Svarbiausias iš jų esantis *okwu*, neturintis tikslaus atitikmens anglų kalboje; jis gali reikšti ne tik šnekamąją kalbą, pokalbį, diskusiją, bet taip pat ir keblų atvejį ar teismo bylą. Kaip matysime vėliau, sudėtingas *okwu* reiškiamos sąvokos turinys neatsitiktinis; jis susijęs su ibų gyvenimo būdo ir papročių gilumine etnine specifika.

D. U. Opata 86 ibų patarles suskirstė į smulkias temines grupes ir kiekvieną jų aptarė atskirai. Kad būtų aiškiau, pateiksime keletą jų – temų pavadinimus ir trumpus komentarus, vieną kitą iliustruojantį posakį:

- teikiančios pirmenybę kalbai / kalbėjimui (prieš tylą) patarlės – *To speak out is life, tacurnity is death* ‘Kalbėti yra gyvenimas, tylėti – mirtis’
- atskleidžiančios ir geras, ir blogas kalbos / kalbėjimo pasekmes – *The mouth is a knife, what it cuts for one is what the person eats* ‘Burna – tai peilis, ką ji atpjau, reikės suvalgyti’
- įspėjančios apie plepumą ir tuščiažodžiavimą; šios grupės patarlės atvirai kviečia laikytis nuosaikumo, joms būdinga ryški didaktinė funkcija – *The child who talks too much must one day talk about day his father and mother made love* ‘Per daug kalbantis vaikas būtinai papasakos apie dieną, kai jo tėvai mylėjosi’
- komentuojančios tinkamą kalbėjimo manierą (= žinok, ką kalbi, kaip kalbi, suvok situaciją ir pan.)
- susijusios su teismu (= pirmiausia išklausk, išsiaiškink, tik paskui bylinėkis)
- nusakančios kalbos aktui darančius įtaką veiksmus – *If a man eats bitter leaf his mouth is bitter* ‘Kas karčiai valgo, to burna karti’, *When one chews a palm nut round and round, he twists his mouth round and round* ‘Kas ilgai žiaumoja palmės riešutą, tas ir burną ilgai kraipo’ (jo kalba sukta)
- pabrėžiančios kalbos sukeliama žalą, nuostolius – *The house lizard says to his brother: let us talk by head shaking because what the mouth says is always bad* ‘Namų driežas siūlo savo broliui: kalbėkimės linkčiodami galvas, nes viskas, ką burna išitaria, baigiasi blogai’

Kruopšti statistinė analizė atskleidė, kad ibų patarlėse požiūris į kalbą / kalbėjimą yra aiškiai, neginčijamai teigiamas (*decidedly positive*; ten pat: 189) – 20 posakių pabrėžia kalbai teikiamą pirmenybę ir tik 5 kalbą vertina atvirai neigiamai, likusią dalį sudaro įvairios patarlės, kurioms būdingas ambivalentiškas arba neutralus vertinimas.

D. U. Opata atskirai tuo pačiu metodu ištyrė 16 ibų patarlių apie tylą (*nkiti*) ir gavo tokius rezultatus: 10–yje posakių tyla vertinama neigiamai, 3–juose – teigiamai, 3–juose – neutraliai (tik konstatuojama). Keletas patarlių aptartos detaliau. Pavyzdžiui, *Silence is like the night* ‘Tyla yra kaip naktis’: neigiamas tylos vertinimas kyla iš jos gretinimo su naktimi, kuri ibų pasaulėjautoje paprastai siejama su tamsa, nerimu, baime ir apskritai blogiu⁸. Itin reikšminga iš šios grupės patarlių D. U. Opata laiko *He who does not speak is like a deity without a priest* ‘Tas, kas nekalba, yra kaip dievybė be žynio’ – ją taip pat komentuoja tradicinės ibų kultūros kontekste. Žynys yra tarpininkas tarp žmonių ir dievybės, jis vienintelis žino būdus dievybei permaldauti. Socialinių krizių metu žynio statusas dar labiau išauga. Dievybių daug, o ryšį su jomis galima palaikyti tik per žynį. „Jei jo nebūtų, tai kas apgintų žmones?“ – emocingu retoriniu klausimu autorius užbaigia patarlės komentarą. Ir įtikinamai parodo, kaip ibai netoleruoja tylinčiųjų, kaip žvelgia į juos su išankstine nepalankia nuomone. Patikslinami ir teigiamai tylą vertinantys trys posakiai: teigiamas vertinimas juose yra netiesioginis, t. y. į tylą žiūrima tik kaip į strateginę priemonę blogiui sustabdyti (pvz., *Silence is the gun that is used to shoot / end all gossips* ‘Tyla – tai šautuvas, kuriuo nušaujami / užbaigiami visi gandai / apkalbos’).

Tyrimui atrinktose ibų patarlėse kalba / kalbėjimas, autoriaus žodžiais tariant, ne tik „aiškiai teigiamai“ vertinami, bet ir laikomi išminties požymiu; drąsiai kalbėti skatinami net vaikai, pavyzdžiui: *A child's wisdom is revealed in his speeches* ‘Vaiko gudrumas išryškėja jam kalbant’, *He who knows not what to say, says that other already said what he had in mind to say* ‘Nežinantis, ką pasakyti, tik kartoja, ką jau kiti pasakė, o jis turėjo mintyse’. D. U. Opata cituojamiems ibų posakiams parinko prieštaringo turinio amerikiečių patarlės iš F. A. de Caro straipsnio, taip siekdamas geriau išryškinti kontrastą tarp dviejų tautų skirtingų nuostatų dėl kalbėjimo ir išminties santykio. Bėlieka pridurti, kad be vargo tokių pavyzdžių jis būtų radęs ir japonų, indų, korėjiečių patarlėse.

Antra straipsnio dalis skirta ibų pasaulėvaizdžio apžvalgai, ilgiau stabtelint prie kai kurių papročių ar tautosakos žanrų – svarbiausių veiksnių, D. U. Opatos nuomone, dariusių įtaką teigiamam požiūriui į kalbą / kalbėjimą ibų patarlėse. Tradicinėje ibų kultūroje labai vertinamas darbas, aktyvios individo pastangos siekiant užsibrėžto tikslo; kitas svarbus momentas – didelė pagarba vyresniesiems bendruomenės nariams. Šalia šių vertybių, kaip lygiavertė joms traktuojama ir kalba. Taip yra, pasak autoriaus, dėl istoriškai susiklosčiusio ibų demokratiškumo.

8 Tai mitopoetinę epochą siekiantis universalus tikėjimų kompleksas, būdingas daugeliui pasaulio tautų. Pavyzdžiui, senovės germanams naktis buvo toks bauginantis, demonų ir kitų tamsių antgamtinių jėgų siautėjimo metas, kad jie laiką skaičiuodavo ne dienomis, o naktimis; per visus viduramžius išliko nakties kaip blogio ir nuodėmės simbolio suvokimas (Gurevičius 1989: 97).

Čiabuvių bendruomenės nuo seno organizuotos taip, kad skirtingi klanai (sudaryti iš vieno ar keleto kaimų) problemas sprendžia visuotiniuose susirinkimuose. Jų metu vyksta vieši debatai. Kiekvienas suaugęs dalyvis ne tik gali išsakyti savo nuomonę, bet ir skatinamas tai daryti. Todėl retorika, iškalba tapo pageidaujamosiomis savybėmis, o kalba – svarbiu socialinio gyvenimo instrumentu.

D. U. Opatą pateikia keletą tradicinių linkėjimų pavyzdžių. Ibai vieni kitiems dažniausiai linki ilgo gyvenimo, išminties, turto ir... *having mouth* ‘turėti burną’, t. y. turėti iškalbą. Atkreipkime dėmesį, kad tarp išvardytų keturių svarbiausių ibams dalykų nėra sveikatos, kurios taip dažnai linkime mes, lietuviai. Beje, ir daugelis kitų Europos tautų. Bet, prisiminus autoriaus pasakojimą apie čiabuvių susirinkimus ir viešus debatus, tai suprantama: sklandus minčių dėstymas, tvirtas argumentavimas ir kryptingas poveikis auditorijai, kai sprendžiami esminiai, neretai gyvybinės svarbos klausimai, tampa visuotinę pagarbą keliančiu (todėl trokštamam ir linkimam) gebėjimu. Juo ibų bendruomenėje teisėtai didžiuojamasi. Štai kodėl, sako mokslininkas iš Nigerijos, ibai tylos nelaiko auksu (ten pat: 200).

Straipsnio pabaigoje užsimenama apie didelį gyventojų tankumą Nigerijoje⁹. Tirtų ibų patarlių statistinė analizė parodė, kad jose (priešingai, negu būtų galima tikėtis pagal Fischerio–Yoshidos hipotezę) požiūris į kalbą / kalbėjimą yra neabejotinai teigiamas. Apskritai ibų pasaulėvaizdyje kalba yra laikoma pirminiu elementu, o žodžiui teikiama didelė reikšmė ir svarba. Autoriaus nuomone, tokia nuostata, ko gero, būdinga daugeliui Afrikos tautų ir genčių (ten pat).

D. U. Opatą savo darbe daugiausia rėmėsi F. A. de Caro straipsniu. Ne tik jį cituodamas ar lygindamas ibų ir amerikiečių patarles. Visas jo tyrimas pagrįstas F. A. de Caro išvada, kad patarlių raida yra tiesiogiai veikiamą ne demografinės situacijos, o tautos gyvenimo būdo, papročių, pasaulėjautos, todėl aiškinantis patarlių semantiką būtina tirti kuo platesnį kultūrinį kontekstą. D. U. Opatą į šią rekomendaciją itin įsiklausė. Komentuodamas atskiras patarles ar jų grupes, jis rėmėsi etnografiniais ibų duomenimis, pateikė įdomių faktų apie šios tautos tikėjimus, dvasinių vertybių sistemą.

NETIKĖTAS POSŪKIS: NEAL NORRICK (AMERIKIEČIŲ PATARLĖS)

1997 m. į diskusiją įsitraukus dar vienam mokslininkui – N. Norrickui (JAV, Iliojaus universitetas), ji pasisuko netikėta linkme. Svarbią informaciją atidesnis

.....
9 Nigerijoje vidutinis gyventojų tankumas 159,5 žm. km² (2008), tankiausiai gyvenama šalies pietryčiuose – teritorijoje, kurią užima ibai. Jie sudaro 18 procentų visų Nigerijos gyventojų (yra ketvirtoje vietoje pagal gausumą iš 430 etninių grupių, kurių didžiausia – hausai); ibų kalbą vartoja 20 mln. žmonių; valstybinė Nigerijos kalba – anglų (VLE XVI 394).

skaitytojas įžvelgs jau straipsnio pavadinime: „*Kalba – sidabras*: apie patarlių požiūrį į kalbą“ (Norrick 1997). Atsisakyta nusistovėjusio šablono (juo ką tik mieilai pasinaudojo D. U. Opat), o tai pranašauja metodo ir apskritai tyrimo eigos pokyčius. Straipsnio antrašte parinktas populiaris, lietuvių taip pat vartojamos patarlės fragmentas *Speech is silver*, kalbą prilyginantis sidabru – tauriai švytinčiam, brangiam, svariam metalui, kurį mitinėje pasaulėjautoje lydi teigiamos konotacijos. Analogijos būdu jas perkeldami ir taikydami kalbai, apytikriai galime nujausti tyrimo rezultatus. Įdėmiu žvilgsniu naują informaciją išskaitysime ir paantraštėje: *proverbial view* angliškai ne tas pat, kaip iki šiol vartotas *according / in proverbs*. Bet leiskime kalbėti pačiam autoriui. Straipsnio pradžioje jis glaustai aptaria tik Fischerio-Yoshidos hipotezę ir F. A. de Caro tyrimą, išskirdamas juos kaip svarbiausius diskusijos momentus. Truputį papriekaištuoja F. A. de Caro dėl nepakankamai preciziško patarlių teminių grupių skyrimo: iliustruodamas „antikalbinių“ (*anti-speech*) požiūrį, jis į vieną bloką sudėjo skirtingos semantikos patarles – perspėjančias apie atsargumą, siūlančias tylėti / mažiau kalbėti, parodančias kalbančiojo kvailumą, įspėjančias apie klastą ar fizinį smurtą ir pan. Pačioje straipsnio pradžioje N. Norrickas labai aiškiai suformuluoja ir savo darbo tikslą: dar kartą nagrinėti amerikiečių patarles apie kalbą ir ištirti, ar jos tėra chaotiška įvairiausių pastabų sanaka, ar yra tam tikra sistema – sudėtingas, bet nešališkas ir nuoseklus požiūris į kalbą / kalbėjimą. Taigi autorius žada pristatyti „folklorinę patarlių kalbotyrą“ (*to present a complete picture of proverbial folk linguistics*) ir, kas ypač netikėta ir įdomu, palyginti ją su akademinė kalbotyra ir moderniosiomis kalbotyros teorijomis (ten pat: 277).

N. Norrickas akcentuoja skirtingą nei iki jo rašiusių šia tema autorių tyrimo metodiką. Siekdamas būti nešališkas, jis atsisako binarinių opozicijų principo, taip pat ir terminų *teigiamas / neigiamas* požiūriui į kalbą apibūdinti. Žada nesivadovauti ir populiariu „vidurio kelio“ principu, kurį pirmą kartą suformulavo ir paskelbė Archeris Tayloras (*adherence to the middle way*; 1931: 168–169), nes tada beliktų iš anksto tikėtis, kad patarlės patars kalbėti ne per daug ir ne per mažai, laikytis saiko, racionalumo ir t. t. N. Norrickas nesinaudoja F. A. de Caro analizuotomis patarlėmis (jos visos buvo pateiktos straipsnio priede), bet pats atsirenka iš naujo šaltinio – 1992 m. (t. y. jau po F. A. de Caro straipsnio paskelbimo) išleisto kapitalinio amerikiečių patarlių žodyno (DAP). Kaupdamas tyrimui patarles su atraminiais žodžiais *language* ‘kalba’, *say* ‘sakyti’, *speak* ‘kalbėti’, *talk* ‘šnekėti’, *word* ‘žodis’ ir pan., iš karto pasižymi jų temas, kurias vėliau sugretina su nustatytomis F. A. de Caro. Antrame darbo etape mėgina skirstyti posakius į natūraliai susidarančias temines grupes. Gausiausia iš jų sudaro patarlės, įspėjančios nekalbėti tuščiai arba agresyviai. Prie šios teminės grupės šliejasi keletas savotiškų atmainų, pavyzdžiui:

- patarlės, raginančios kalbėti tik gėra – *Speak well of the dead* ‘Apie mirusius kalbėk gerai’ (liet. atitikmuo *Apie mirusį arba gerai, arba nieko* LTR 6067/24)
- patarlės, raginančios pagalvoti – *Think twice, speak once* ‘Dukart pagalvok, vieną kartą pasakyk’
- patarlės, įspėjančios per daug nekalbėti – *Least said, soonest mended* ‘Kuo mažiau pasakyta, tuo lengviau ištaisyti’
- patarlės apie žodžio pavojingumą – *The tong is not steal but it cuts* ‘Liežuvis ne iš plieno, bet pjauna’
- vaikams skirtos didaktinės patarlės: kalbėk tik klausiamas, ateiš šaukiamas ir pan.; tą pačią potemę reprezentuoja ir vaizdinga patarlė *Little pitchers have big ears* ‘Mažų ąsočių didelės ausys’, įspėjanti suaugusiuosius atsargiai kalbėti prie vaikų, nes šie mėgsta nusiklausyti ir kartoti tai, ką išgirde

Apžvelgtai didžiausiajai artima būtų teminė patarlių grupė apie kalbos ir proto / kvailumo santykį, pavyzdžiui:

A bird is known by his note, a man by his talk ‘Paukštį pažinsi iš giesmės, žmogų iš kalbos’ (liet. atitikmuo *Iš balso pažinsi paukštį, iš darbo – žmogų* LTR 3185, 142/39)

Empty vessels make the most noise ‘Tušti indai garsiausiai skamba’

Atskirą didelę grupę sudaro patarlės apie kalbos ir veiksmo santykį. Prisimename, kad jai ypač daug dėmesio skyrė F. A. de Caro. N. Norrickas dar kartą komentuoja tuos pačius posakius (*Money talks; Talk is cheap*, var. *Saying is cheap* ir kt.), pabrėždamas, kad patarlėse labai ryški tiesioginė nuoroda tik į šnekamąją kalbą, o ne į kalbą apskritai. Yra kelios prieštaringo turinio patarlės, priklausančios šiai grupei:

Sticks and stones may break my bones, but words will never hurt me ‘Lazdos ir akmenys gali sulaužyti man kaulus, bet žodis niekad nesužeis’

Names breaks no bones ‘Patyčios kaulų nesulaužys’

N. Norrickas šiuos posakius laiko tuščia paguoda (*empty consolation*) raminaimiems vaikams, kurie skundžiasi patyčiomis: tuščia paguoda, nes visi žinome, kad žodis žeidžia skaudžiau ir už akmenį.

Reikia pripažinti, kad N. Norrickas daug rūpestingiau už savo pirmtakus atliko teminę patarlių klasifikaciją. Šalia aptartų pagrindinių grupių išskyrė smulkesnių: kad ir nedaug posakių apimančios, jos vis dėlto yra svarbios, nes reprezentuoja patarlėse susiklosčiusios kalbos sampratos tam tikrus bruožus. Kaip pavyzdį čia pateiksime nors keletą iš jų:

- patarlės apie rašytinio žodžio galią – *The written word remains* ‘Užrašytas žodis išlieka’;
- patarlės apie tylą – *Silence gives consent* ‘Tyla reiškia sutikimą / pritarimą’, *Silence is equivalent to confession* ‘Tyla tolygi prisipažinimui’; aut. komentaras: yra situacijų, kai būtina kalbėti, ir kalbėti ryžtingai! Jei tylėsi – neapginsi savęs, t. y. gali patirti žalą, nukentėti. Taigi, sako N. Norrickas, taip išeina, kad šneka ne visada pigi, o tyla – ne visada auksas (Norrick 1997: 281–282);
- patarlės apie klausimus ir atsakymus (iš esmės tai yra lėkšto dialogo komentarai) – *Silly question, silly answer* ‘Kvailas klausimas, kvailas atsakymas’, *Ask me no questions, I’ll tell you no lies* ‘Neuždavinėk klausimų, ir aš tau nemeluosiu’, *A little bird told me* ‘Mažas paukštelis man pasakė’ (vartojama nenorint atskleisti informacijos šaltinio);
- patarlės apie užsienio kalbas – *The man who knows two languages is worth two men* ‘Žmogus, mokantis dvi kalbas, yra vertas dviejų žmonių’, *He who is ignorant of foreign languages knows not his own* ‘Nemokantis užsienio kalbų nemoka ir gimtosios kalbos’. Tai edukaciją propaguojantys posakiai, jie artimi teminei grupei apie kalbos jėgą;
- patarlės apie antgamtinę kalbos jėgą – *Speak of the devil and he will appear* ‘Pradėk kalbėti apie velnią, ir jis pasirodys’ (liet. atitikmuo *Vilką minim, vilkas čia* LTt V 289); aut. komentaras: su prietarais ir tikėjimais susijęs tarptautinis posakis, humoristiškai vartojamas netikėtai pasirodžiusiam asmeniui, apie kurį kaip tik buvo kalbama, apibūdinti.

Išgilinęs į temines patarlių grupes ir nustatęs jas jungiančias sąsajas arba skiriančius prieštaravimus (ambivalentiško / kontradikcinio turinio posakiai), autorius sudarė „patarlių požiūrio į kalbą“ esmę atskleidžiančią hierarchinę schemą (Tema→Maksima→Principas) (Norrick 1997: 282):

The proverbial view of language

Theme I: Take care with language [Rūpestingai elkis su kalba]

Maxim A: Use words carefully, avoid careless speech [Rūpestingai rink žodžius, venk lengvabūdiškos kalbos]

Strategy a: Use few words [Vartok mažai žodžių]

Maxim B: Use gentle words; avoid aggressive speech [Vartok malonius žodžius, venk agresyvios šnekos]

Principle 1: Language is powerful, especially written, printed language [Kalba yra galinga, ypač rašytinė ir spausdinta]

Principle 2: Language reveals thoughts, feelings [Kalba atskleidžia mintis, jausmus]

Theme II: Language versus action [Kalba priešinama veiksmui]

Principle 3: Words are weaker than actions [Žodžiai yra silpnesni už veiksmus]

Consequence i: Words can not hurt you [Žodžiai negali sužeisti]

Principle 4: Words prohibit action [Žodžiai uždraudžia veiksmą]

Taigi dvi prieštaringos temos: pirmoji – apie kalbos jėgą, antroji – apie kalbos neefektyvumą prieš veiksmą. Komentuodamas temas ir jas lydinčius principus, autorius įsakmiai ragina nuolat stebėti socialinį kontekstą, kuriame išsiskleidžia tikroji patarlės reikšmė: tai, kad viename kontekste veiksmui suteikiama pirmenybė prieš kalbą, visiškai neužkertama kelio aukštinti kalbą kitame kontekste (ten pat).

Sėkmingai susidorojęs su pirmąja išsikelto tikslo puse, autorius ryžtingai ima si antrosios: „patarlių kalbotyros“ lyginimo su akademinė kalbotyra ir moderniosiomis kalbotyros teorijomis (paskutinis straipsnio poskyris *Proverbial linguistics versus Linguistic Theory*; ten pat: 284–286). Patarlėse aiškiai ir nedviprasmiškai skiriami ir vertinami du dalykai: kalba kaip komunikacijos sistema ir konkreti jos realizacija – šneka, pokalbis (kalba, kaip sistema, patarlėse konstruktyvi, tikslinga, o pokalbis dažnai esti tuščias ir beprasmis). Kaip žinome, tai kertinis moderniosios kalbotyros principas, kurį XX a. pradžioje suformulavo Ferdinandas de Saussure'as¹⁰.

2 *Principas* (kalba atskleidžia mintis, jausmus) sutampa su esmine kognityvinės lingvistikos dogma. Kognityvinė lingvistika, tirianti universalius suvokimo dėsnius, taip pat teigia, kad gimtąją kalbą vaikas išmoksta paprastai nesąmoningai – patarlės tam neprieštarauja (*Language is caught, not taught* 'Kalba yra pagautama, o ne išmokstama').

Schemeje *I Tema* (rūpestingai elkis su kalba) papunkčiui sutampa su kalbos pragmatikos disciplinos¹¹ svarbiausiais teiginiais:

- a) kalbėdamas visada atsimink pokalbio tikslą (plg. *Say what you mean and mean what you say* 'Sakyk, ką galvoji, ir galvok, ką sakai');
- b) kiekybės principas – nekalbėk (t. y. neteik informacijos!) daugiau, negu reikia toje pokalbio stadijoje (plg. *A word for the wise is sufficient* 'Protingam ir žodžio pakanka', *If it is not worth saying, don't say it at all* 'Jei dalykas nevertas minėti, visai nekalbėk');

10 Svarbiausios F. de Saussure'o pažiuros išdėstytos knygoje *Cours de linguistique générale* („Bendrosios kalbotyros kursas“), jo mokinių sudarytoje iš paskaitų užrašų ir pirmą kartą išspausdintoje 1916 m. (jau po autoriaus mirties) Ženevoje. Tai daugybės leidimų susilaukęs veikalas. Jis suvaidino pionierišką vaidmenį lingvistikoje ir suteikė F. de Saussure'ui naują epochą pradėjusio mąstytojo šlovę (Ivič 1973: 126–127).

11 Kalbos pragmatika apima komunikacijos priemonių tyrimą žmogaus atžvilgiu: kas vyksta žmoguje, pranešančiame ar priimančiame pranešimą; nuo ko iš esmės konkrečiai priklauso komunikavimo forma (tam tikroje situacijoje); koku mastu kultūros tipas lemia komunikacijos formą (Ivič 1973: 199).

- c) budrumo / akylumo pricipas (*be perspicuous*), kuris išskaidomas smulkiau: kalba turi būti aiški, nedviprasmiška, nuosekli, trumpa (plg. *Speak up or shut up* 'Kalbėk arba užsičiaupk', *Few words are best* 'Mažai žodžių geriausia', *Brevity is the soul of wit* 'Trumpumas – išminties / sąmojo siela').

Kalbos mandagumo teorijos mandagumo pozityvumo principas puikiai „pažįstamas“ patarlėms (ne kartą cituoti posakiai apie malonaus žodžio, mandagumo teigiamas savybes). Taip pat ryškiai pabrėžiamas ir konfrontacijos vengimo principas (atvirai neprieštarauk pašnekovui!): dažnai prieš sakant patarlę pridedama frazė *they say* 'žmonės kalba / sakoma', šitaip paverčiant teiginį anoniminiu ir nusimetant asmeninės atsakomybės našą (prieštarauju ne aš, o kiti).

Sociologai palyginti neseniai pradėjo tirti dialogo ypatybes. Jų teorinė išvada apie pokalbio abipusiškumą (*reciprocal nature*) stebėtinai sutampa su intuityviomis patarlėse slypinčiomis išvalgomis (plg. *Give a civil answer to a civil question* 'Mandagiai klausiamas, mandagiai atsakyk', *Never answer a question until it is asked* 'Niekada neatsakinėk į klausimą, kol jis dar neužduotas' ir pan.).

Mažiausia paralelių rasta *II Temos 3* ir *4 Principams*. Tai posakiai, aukštinantys veiksmą, energiją ir nuvertinantys tuščią beprasmišką plepėjimą. Juos pristatė ir įspūdingai komentavo F. A. de Caro, iliustruodamas amerikiečių patarlėse deklaruojamą „antikalbinių“ tendenciją. Jai, pripažįsta N. Norrickas, beveik nėra atliepinių moderniojoje kalbotyroje. Bet tyrimui svarbu kitkas: šie posakiai puikiai parodo patarlėse reiškiamo požiūrio į kalbą divergenciją; viena vertus, kalba yra būtina visuomenei kaip komunikacijos priemonė, kita vertus, veiksmo pakeitimas pokalbiu dažnai esti pražūtingas (ten pat: 286).

Straipsnis baigiamas trumpa konkrečia išvada. N. Norrickas teigia išvelgęs patarlėse užkoduotą kalbos / kalbėjimo sampratą, kuri esanti nešališka ir nuosekli; ji koreliuoja tiek su bendriausiais kalbotyros teiginiais, tiek su moderniosiomis kalbotyros teorijomis (daugiausia – kalbos pragmatikos) (ten pat).

Logiška, paprasta, puiku – toks tebtų straipsnio komentaras. Ir keista, kad anksčiau niekam neatėjo į galvą pažvelgti į patarles tokiu aspektu. Bet ar tikrai?

DISKUSIJOS UŽRIBYJE, ARBA KITAPUS GELEŽINĖS UŽDANGOS: JURIJ ROŽDESTVENSKIJ (RYTŲ TAUTŲ PATARLĖS)

1978 m. Maskvoje išleistame straipsnių rinkinyje *Пермиологический сборник* (sudarytojas ir redaktorius Grigorijus Permiakovas) yra vienas straipsnis labai tinkančia aptariamai diskusijai tema – „Patarlės ir priežodžiai apie kalbėjimo taisykles“, kurį parašė Maskvos universiteto profesorius J. Roždestvenskis (Рождественский 1978). Jis buvo plačių interesų lingvistas, daugiausia tyręs teorines kal-

bų tipologijos problemas ir kinų-tibetiečių kalbas, domėjęsis kalbotyros istorija, retorika. Atkreipęs dėmesį į komunikacinę kalbos funkciją, kuri kalbotyroje laikoma pagrindine, tačiau dažnai suvokiama apibendrintai ir abstrakčiai, užsibrėžė tikslą nustatyti ikiliteratūrinės šnekamosios kalbos taisykles, pasitelkdamas tam patarles ir priežodžius. Iš tikrųjų ir kiti tautosakos žanrai (mitai, pasakos, pasakėčios, mįslės) teikia naudingų duomenų šiai temai, tačiau patarles ir priežodžius sakosi pasirinkęs dėl glausto ir kartu išsamaus minėtų taisyklių atskleidimo (ten pat: 212). Tik jas išanalizavus ir perpratus atsivers galimybė tobulinti dabartinės kalbinės komunikacijos dėsnius, nuodugniau ištirti šios kalbotyros disciplinos problemas.

Autorius pabrėžia, kad jo tyrimas nėra tautosakinis, patarlėmis ir priežodžiais pasinaudota tik kaip iliustraciniais pavyzdžiais (ten pat: 229). Medžiaga tyrimui paimta iš G. Permiakovo sudaryto Rytų tautų patarlių ir priežodžių rinkinio (Пермяков 1968). J. Roždestvenskis teigia, kad ikiliteratūrinės epochos bendriausios kalbėjimo taisyklės, užkoduotos tautosakoje, greičiausiai yra tos pačios visose tautose, skiriasi tik jų realizavimo maniera. Tai nesunku pastebėti, sako autorius, lyginant, pavyzdžiui, estų ir latvių kalbėjimo manierą, įpročius – jie visiškai skirtingi, tuo tarpu apibendrintas kalbėjimo taisykles abi tautos turi vienodas (Рождественский 1978: 212). Tirdami kalbos sampratą, diskusijos dalyviai pabrėžė nacionalinę specifiką, nors tarp jų pateikiamų pavyzdžių buvo nemažai tarptautinių posakių. Šiame fone J. Roždestvenskio pastebėjimas apie bendražmogišką problemos pobūdį yra svarbus ir įdomus.

Suvokdamas, kad dėl patarlių daugiareikšmiškumo bet kuri teminė jų klasifikacija turės trūkumų (neįmanoma griežtai atriboti smulkių teminių pogrupių: visada rasis posakių, kurie tiks ne vienam iš jų), J. Roždestvenskis eina kitu keliu – jis ieško patarlių pavyzdžių iš anksto nusistatytoms *rubrikoms* ir tik pasakui atitinkamai grupuoja patarles. Paaiškina savo pasirinktą metodą: patarlės turi sinonimų – pilnų (sutampa pagrindinė bendriausioji reikšmė) ir / ar dalinių (sutampa kuri nors šalutinė reikšmė), tos sinoniminės patarlės – savo sinonimų; sudėtingas prasminių gijų tinklas jungia visą patarlių masę, todėl geresnius rezultatus galima gauti teminę klasifikaciją kuriant pagal išankstines *rubrikas*, t. y. iš anksto apgalvotą vieną kurią projekciją (ten pat: 213). Išskyręs penkias pagrindines grupes, toliau jas skaido smulkiau. Labai glaustai, necituodami patarlių tekstų (straipsnyje jų panaudota apie du šimtus), čia pristatysime autoriaus sukurtą schemą ir ją lydinčius komentarus, taip pat vieną kitą esminę pastabą:

I grupė. Žodis ir veiksmas / darbas

- 1) Patarlėse aiškiai suvokiamas žodžio ir veiksmo nuoseklumas: bet ką darant pirmiausia reikią pagalvoti. Būdinga, kad veiksmui priešinama mintis, o ne žodis; vis dėlto

patarlėse riba tarp minties ir žodžio ne visada griežta – juk žodis yra minties „įsikūnijimas“:

- 2) Žodžiai ir darbai turi sutapti: tai savotiška koncentruota individo veiklos išraiška. Kartais neteisingus žodžius gali ištaisyti gerai atliktas darbas.
- 3) Patarlės apie žmones, kurie suderina žodžius ir veiksmus – visas jų gyvenimas vertas pagarbos, yra sektinas pavyzdys aplinkiniams.

II grupė. Kalbiniai santykiai

- 1) Kiekvienas pokalbis turi būti paremtas mandagumu (žmones pažįstame iš kalbos ir pan.). Draudžiama įžeidinėti pašnekovą.
- 2) Patarlės apie pokalbio eigą, apsikeitimo replikomis tvarką (tyla – taip pat atsakymas!), dažniau pasitaikančias klaidas.

Šios grupės rekomendacijų-draudimų sistema tokia logiška, kad ja remiantis pokalbį būtų galima tęsti kone iki begalybės. Kartu ji harmoningai dera su I grupės patarlėmis.

III grupė. Taisyklės klausančiajam

- 1) Patarlės ragina atidžiai klausytis pašnekovo ir įvertinti jo kalbos turinį, stengtis įžvelgti tikruosius jo ketinimus, kurie kartais tyčia užmaskuojami žodžiais.
- 2) Skirtingi pašnekovų tipai (ir atitinkami jų vertinimo metodai) – kvailys, protingas, nenuoširdus / klastingas, pagyrūnas ir t. t.
- 3) Gausus patarlių apie nesusikalbėjimą pogrupis; tipinės pokalbio turinio ir eigos klaidos. Posakiai apie vienas kito nesuprantančius pašnekovus išsiskiria vaizdingumu ir ironišku.

IV grupė. Taisyklės kalbančiajam

- 1) Patarlės apie žodžio pavojingumą: ištarto žodžio nesugrąžinsi (vienkartinis aktas), juo galima skaudžiai sužeisti (apkalbų platinimas ir kt.).
- 2) Trivialaus turinio pokalbiai (vengti).
- 3) Daugiažodžiavimas, perteklinė informacija (vengti).
- 4) Melas (niekad geruoju nesibaigia).
- 5) Kalbėjimo stiliaus rekomendacijos, retorika: mandagumas, malonus tonas ir pan.

Palyginus abi taisyklių programas (III ir IV grupės) matyti, kad jos sudaro organiška visumą; jos sąlygoja viena kitą, nes kalbantysis ir klausantysis pokalbio metu nuolat keičiasi vietomis.

V grupė. Tekstų tipai

Archajinėje (iki rašto sukūrimo) visuomenėje buvo puikiai skiriami įvairūs tekstų tipai – elementarūs posakiai, „žmonių kalbos“ / paskalos, tautosaka, visus juos suvokiant pirmiausia kaip tam tikrą žodinių pranešimą. Todėl aptartos kalbėjimo taisyklės tinka visų tipų tekstams. Tačiau kiekvienas tipas susijęs su skirtingo turinio patarlėmis. Ši posakių distribucija geriausiai atsiskleidžia per žodžio savybes komentuojančias patarles. Jose aiškiai suvokiamas skirtumas

tarp elementarių žodinių pranešimų ir „žmonių kalbų“ / paskalų, tautosakos. Elementarius žodinius pranešimus komentuojančios patarlės pabrėžia tiesioginį žodžio ir veiksmo / darbo ryšį, tuo tarpu su didesnės apimties žodiniiais tekstais ir tautosaka susijusiose patarlėse tokio akcento nėra – tik rekomendacijos, kaip toliau elgtis su naujai išgirsta žodine informacija; jos atgaminimą ir sklaidimą reguliuoja tos pačios jau aptartos taisyklės (neplatinti gandų ir pan.). Su tautosakos žodiniiais tekstais susijusios patarlės akivaizdžiai turi specifinių turinio bruožų: jose žodis / kalba / kalbėjimas suvokiami daug plačiau, neretai sutapatinami su žiniomis, protu; šiuose posakiuose raginama mokytis, aukštinama senolių išmintis, primenama, kad nauja – tai užmiršta sėna (protėvių tradicijos), kad žodis yra pagrindinė priemonė žinioms įgyti.

J. Roždestvenskis savarankiškai, atrodo, niekuo nesiremdamas (straipsnyje nėra literatūros sąrašo nei jokių išnašų) atliko tyrimą pagal originalią metodiką. Daugelis jo pastebėjimų ir įžvalgų sutampa su N. Norricko (nors jų straipsnių temos ir ypač užsibrėžti tikslai buvo skirtingi):

- patarlėse aiškiai suvokiama ir skiriama dviguba kalbos samprata (kalbos, kaip sistemos, ir šnekos / pokalbio)
  - žodžio ir veiksmo priešinimas patarlėse
  - žodžio fundamentinės savybės (pavojingumas ir, priešingai, galia išspręsti sudėtingas socialines ar psichologines problemas)
  - kalbos ir išminties / proto glaudus ryšys
  - gandų / paskalų, daugiažodžiavimo, tuščio, trivialaus pokalbio nenaudingumas / žalingumas
  - mandagaus, malonaus žodžio privalumai
- ir t. t.

Kai kuriuos dalykus J. Roždestvenskis įžvelgė netgi geriau už N. Norricką. Pirmiausia – dviejų pašnekovų dialogo abipusiškumą. Suformulavo pasigėrėjimą keliančią taisyklių sistemą: dvi koreliuojančias ir harmoningą visumą sudarančias taisyklių programas klausančiajam ir kalbančiajam. Antra, originalūs (nė vieno diskusijos dalyvio neliesti) samprotavimai apie skirtingus žodinių tekstų tipus ir juos komentuojančias skirtingo turinio patarles; kitų autorių nepastebėta plačiausioji apibendrinta žodžio / kalbos / kalbėjimo reikšmė patarlėse (faktiškai prilyginama žinioms, mokslui). Trečia – jau minėtas teiginys apie ikiliteratūrinės šnekamosios kalbos dėsnių (*taisyklių*) tarptautinį pobūdį, tai yra bendrumą visoms tautoms.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Detaliai apžvelgėme septynis straipsnius, kurių autoriai ir rėmė vienas kito teiginius, ir polemizavo. Akivaizdi paradoksali situacija: netiksliai suformuluota hipotezė sukėlė tarptautinę mokslinę diskusiją ir galiausiai labai teigiamai paveikė paremiologijos raidą. Kelias į tiesą pasirodė vingiuotas, dažnokai kertamas klystkelių. N. Norrickas – paskutinis (kol kas) diskusijos dalyvis. Ryžtingai atmetęs stereotipus ir pasitelkęs naują tyrimo metodiką, jis pasiekė bene išpūdingiausių rezultatų. Anaiptol nenuvertiname jo pirmtakų: kiekvieno mokslininko indėlis „į bendrą katilą“ svarbus ir reikšmingas. Tad ar jau metas dėti paskutinį tašką? Kelis dešimtmečius eksploatuotas tyrimo objektas – patarlės apie kalbą / kalbėjimą – išlieka patrauklus ir XXI amžiuje. Šioje vietoje minėtina bulgarų mokslininkė Roumyana Petrova (Rusės universitetas). Kaip lingvistinės kultūrologijos atstovė, ji kalbą laiko nuostabiausiu ir esminiu kultūros komponentu, o patarles – tautos dvasinių vertybių išsaugojimo ir perdavimo priemone. Studijoje apie moralinį abipusiškumą (*reciprocity*) dėsnį bulgarų patarlėse (Petrova 2010) nagrinėja ir įvairias žodžio / kalbėjimo apraiškas (gyrimąsi, melavimą, nenuoširdumą / klastą, patyčias ir žodinę agresiją, keikimą(si) ir pan.), analizuoja jų keliamas pasekmes. Labai svarbu suvokti, sako autorė, kad kiekvienas žodis, veiksmas, net mintis nuosekliai formuoja tiek individo, tiek bendruomenės, šalies, pasaulio lemtį: tuo atžvilgiu patarlės yra neįkainojamas įrankis žmonijos rasei augti socialine, etine, dvasine prasme (ten pat: 245). Naujas požiūris į tuos pačius posakius lyg pasuka juos kita puse – atskleidžia subtilių prasminių niuansų, išryškina juose slypinčias bulgarų tautos filosofines stoicistines nuostatas (ten pat: 281–282). Kitame straipsnyje R. Petrova teigia, kad mūsų moderniaame globaliniame amžiuje patarlių, kaip kultūros tekstų, studijavimas yra ypač aktualus, nes kaip tik patarlės padės atsakyti į visiems svarbius klausimus: Kas mes esame? Kas yra kiti? Ar galime susikalbėti? (*Who we are? Who are the others? Can we communicate?*; Petrova 2003: 343).

ŠALTINIAI

- DAP – *A Dictionary of American Proverbs*, Wolfgang Mieder, editor in chief, Stewart A. Kingsbury, Kelsie B. Harder, editors, New York, 1992.
- EP – Gyula Paczolay. *European Proverbs in 55 Languages with Equivalentents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese*, Veszprém, 1997.
- LTE – *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 1–12, Vilnius, 1976–1984.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
- LTt V – *Lietuvių tautosaka*, t. 5: *Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė Kazys Grigas, Vilnius, 1968.
- VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 1–18, Vilnius, 2001–2010.

LITERATŪRA

- de Caro Frank A. 1978. Talk is Cheap: The Nature of Speech According to American Proverbs, *Proverbium*, No. 4, p. 17–37.
- Chong-ho Ch'oe 1985. The Concept of Language in the Traditional Korean Thought, *Korea Journal*, vol. 25, No. 10, p. 18–32 (*pagal* Mieder 1993).
- Fischer J. L., Yoshida Teigo 1968. Nature of Speech According to Japanese Proverbs, *Journal of American Folklore*, vol. 81, No. 319, p. 34–43.
- Gurevičius Aronas 1989. *Viduramžių kultūros kategorijos*, Vilnius.
- Ivič Milka 1973. *Linguistikos kryptys*, Vilnius.
- Kirshenblatt-Gimblett Barbara 1973. Toward a Theory of Proverb Meaning, *Proverbium*, No. 22, p. 821–827.
- McNeil William K. 1971. The Nature of Speech According to Indian Proverbs, *Folklore Forum*, No. 4, p. 2–14 (*pagal* de Caro 1978).
- Mieder Wolfgang 1993. *International Proverb Scholarship: An Annotated Bibliography*, Supplement II (1982–1991), New York, London.
- Norricks Neal R. 1994. Speech is Silver: On the Proverbial View of Language, *Proverbium*, No. 14, p. 277–287.
- Opata Damian U. 1992. The Nature of Speech in Igbo Proverbs, *Proverbium*, No. 9, p. 187–204.
- Petrova Roumyana 2003. Comparing Proverbs as Cultural Texts, *Proverbium*, No. 20, p. 331–344.
- Petrova Roumyana 2010. Bulgarian Proverbs of Reciprocity: A Culturematic Study, *Proverbium*, No. 27, p. 245–286.
- Taylor Archer 1931. *The Proverb*, Cambridge.
- Пермяков Григорий 1968. *Избранные пословицы и поговорки народов Востока*, Москва.
- Рождественский Юрий В. 1978. О правилах ведения речи по данным пословиц и поговорок, кн.: *Паремиологический сборник*, Москва, p. 211–229.

The Demographic Situation and Proverbs about Speech (in the Wake of One Discussion)

G I E D R Ė B U F I E N Ė

S u m m a r y

In this survey article, an international scholarly discussion regarding the concept of language and speaking as represented in proverbs, taking place in the last decades of the 20th century, is introduced. The discussion was sparked off by an original hypothesis presented in 1968 in the *Journal of American Folklore* by J. L. Fischer and Teigo Yoshida and maintaining that negative attitude toward speech in Japanese proverbs was directly related to the high population density in Japan. Their article provoked a wide response. A string of new research works followed, the authors of which attempted to prove the hypothesis right or wrong in countries characterized by different population density, like India, Korea, USA, and Nigeria. In 1971, William McNeil, having investigated the Indian proverbs, cautiously formulated his conclusion that Fischer's and Yoshida's hypothesis concerning "demographic characteristics" might be correct. The results of investigation into Korean proverbs, published in 1985 by Ch'oe Chong-ho supported the hypothesis even further (asserting that proverbial attitude towards oral language was strictly normative, passive, and cautious, i.e. essentially negative);

nevertheless, this author did not tie his findings to high population density in Korea, but rather to quite different things, like Confucian ideas and primacy of the written language in the traditional Korean culture. A couple of years later, Frank A. de Caro used statistic analysis to examine the American proverbs and concluded that the attitude toward speech in them was negative, thus the hypothesis in question was disproved in the United States. Still, this author did not regard himself as its denier; he claimed just having had specified the formulation instead: according to him, the demographic situation influenced the concept of speech in proverbs not directly, but via the cultural aspect, therefore folklore should not be examined apart from its cultural context. The study of Igbo proverbs by Damian U. Opatá could be considered as a response to F. A. de Caro; here, proverbs were commented in detail against the background of traditional Igbo culture and interesting ethnographic data was submitted. An article by Neal Norrick presented an unexpected turn in the discussion. This author gave a second look to the American proverbs. Having discarded some stereotypes and adopted a new methodic, he was able to formulate a complicated, but unprejudiced and consistent view of language and speaking. Most interestingly, he established a correlation between “the folk linguistics of proverbs” with academic linguistics and modern linguistic theories.

Along with the works mentioned above, the author of this article also surveys a study by the Moscow University professor Yuri Rozhdestvenski “Proverbs and Proverbial Phrases Regarding the Rules of Speaking” (published in 1978). This author could not have participated in the discussion because of the Iron Curtain existing at that time, which limited contacts with the free world, but his observations and insights nevertheless frequently coincided with those by N. Norrick (although both scholars pursued different goals and employed different methods).

Proverbs about language and speech, though comprising a research subject exploited for several decades, still retain their attraction in the 21st century as well. The Bulgarian scholar Roumyana Petrova, a representative of the linguistic cultural studies, states that “in our modern age of rapid change, communication and globalization the problem of translatability of cultures acquires an ever growing importance; there is no doubt that value-oriented comparative proverb studies will give us a most reliable tool to answer the questions: Who we are? Who are the others? Can we communicate?”

Gauta 2011-04-29